

Տարեկան 10 րուբլի, վեց ամիսը՝ 6 րուբլի, երեք ամիսը՝ 3 ր.50 կ.,
ամիսը՝ 1 ր., հասարակ 5 կ.:
Բաժանորդ են գրուում Թիֆլիսում միմիայն խմբագրատանը:

Խմբագրության հասցեն՝ Тифли, Редакция „Норъ-Даръ“
կամ Tiflis, Rédaction „Nor-Dar“

Խմբագրությանը բաց է տնիս օր (բացի առիթներից) ժամը 9-ից
մինչև 3-ը: Յուրաքանչյուր ընդունում են ամեն լեզուներով:
Ծախարարությունը բաժին 2 կ., բեկվածների համար կրկնապատիկ:

ԲՈՎԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Առաջնորդող.—Հոգևոր գալստ
նոցում հոգևորական տեսուչ:
Հրատեններ:
Քրոնիկոս.—Լուսեր:
Մեղգրումեն.—Ս. Էջմիածնից: Գո
ջորից: Պատկերասրահից: Վարդկապետ
հից: Կարսից: Գրիգորից:
Թղթակցություն.—Թուփ
տուց: Նամակ Պարսկաստանից, Թահրան:
Քաղաքական.—Ֆրանսիական Կրիս-
տի: Թիֆլիսի հարապակի Եփրեմ:
Հեռագրական լուրեր:
Բանասիրական.—Գիտական
շարժում:
Տեղեկատվություն:
Ցայտարարություններ:

Թիֆլիս, 8 օգոստոսի 1901 թ.
ՀՈՒՆԵՐՈՐ ԳՊՐԱՆՈՒՄԻ ՀԱՄԱՐՈՒ
ԲԱԿԱՆ ՏԵՄԵՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

Բարձրագույն հոգևոր իշխանու-
թեան վերջին կարգադրությունները,
նորինքան հոգևոր դպրանոցի
հոգաբարձու իշխանը կոչվում է գլխա-
վորանոցի համար տեսուչ ընտրե-
լու հոգևորականներից:
Այդ կարգադրությունով որոշ-
վում է մի շատ կարևոր խնդիր.
վերջապես հոգևոր դպրանոցնե-
րում հոգևորականներից տեսուչ
ունենալու անհրաժեշտությունը
ընդունում է:

Այնուամենայնիվ այդ կարևոր
խնդրի որոշումն սկզբունքի տե-
սակետից վերջնական լուծումն չէ
ստացել, և վերջին կարգադրու-
թեամբ մի տեսակ սակարկության
կոմպրոմիս է առաջարկում:

Այն հանգամանքը, որ հոգևոր
դպրանոցի համար այնուամենայ-

նիս տեսուչն ընտրվում է և ընտ-
րողը հոգաբարձու իշխան է, —
խնդրի սկզբունքի տեսակետից
պարզ լուծումն չէ ստանում:

Հոգաբարձու իշխանը կարող է
ընտրել և աշխարհական տեսուչ,
երբ նրան է վերապահում ընտ-
րելու իրավունքը:

Սկզբունքի խնդրում կոմպրո-
միսներն անտեղի են և այդպի-
սով խնդիրը չէ լուծում, այլ
գործի մեջ առելի չփոխվելուն է
առաջ բերում, որով վնասուկու-
ն է հաստատություններ, որի համար
անում են կարգադրություններ և
կատարում են ընտրություններ:

Այդ կոմպրոմիսի մեջ մենք նը-
կատում ենք ձգտումն յարգելու
այսպես անուանում «ժողովրդի
ընտրողական իրավունքները»:

Խուսուրդ և չխոսուրդ այն մա-
սին, թե ինչպես են կատարում
մեր մեջ ընտրությունները...

Մենք կարծում ենք, որ «ժո-
ղովուրդ» և «ընտրողական իրա-
ւունք» բառերով կուրծքը ծած-
կուց գերադասելի են հոգևոր
դպրանոցները բարեկարգությունը
և գոյությունը:

Դուք ճանաչեք «ընտրողական
իրավունքները», հաւատացրեք
աշխարհին, որ դուք տիև և գե-
շեր միայն մտածում էք «ժողո-
վուրդ» բարձրության մասին... և
մենք հաւատում ենք ձեզ, եթե
կամենում էք, բայց ինչ օգուտ
այդ ամենից, երբ դուք քանդում,
կործանում էք դպրանոցները:

Հոգևոր դպրանոցները կառա-

վարող հոգևոր բարձրագույն իշ-
խանությունն է. այս է սկզբուն-
քը, այս է ճանաչում օրենքը:

Այդ շրջանակից դուրս գործ-
ղին անպիտուկամբ և, առելի
հաւանական է, գիտությունը
ծառայել է և ծառայում է ա-
ւերման գործին:

Տ Ր Տ ՈՒ Ն Ջ Ն Ե Ր

Զ.
Խուսուրդ ենք կոչել և նրա նշանակու-
թեան մասին որպես կրթող, դաստիար-
ակող: Յուրաքանչյուր նրան առաջարկա-
նապարհում մրցելու տղամարդկանց
հետ, ովքեր նրան ֆիզիկական զոր-
քանակով առելի լինելու համար,—դը-
րանք մեր բանը չեն, թող պ. Սերմա-
ցանը միակ նախաձեռնող լինի հայ ա-
ղաստանում այդ գործի մեջ: Մենք ու-
զում ենք հայ կնոջ աչքերի առաջ դնել
մանուկների կրթություն և դաստիարա-
կությունը, որի վրայ ուղարկու-
թիւն պիտի դարձնէ գոնէ այն շափով,
որ շափով կարելի կլինի դարձնել մե-
կեն ժառանգ որոշ երկրի և անդամ ո-
րոշ ազգություն:

Առաջին դպրոցն ընտանիքն է, աչ-
քանք են բոլոր յայտնի մանկավարժները
միտած Պատարագույն միջնա հիւրանոց
Յուրաքանչյուր, թէ և Սպենսերի Լատինի
գրքի մայրն է, այդ էլ շատ հասկանալի
է, որովհետև նա է ամբողջ օրը երե-
խաների կողքին, նա է, որ միջոց ունի
երեխաների օրըստ հասկանալու: Բայց
ինչ է իսկապես հայ կինն ընտանի-
քում. նա այն սարսկը, վարպետների
հետևում պահող արարածը չէ, որ սո-
վորաբար նկարագրում է, համեմատու-
նով անշուշտ պարսիկ շաղկապով կը-
նոջ հետ: Նա լաւ գիտէ ունի ընտանի-
քում և եթե ազատ լինելով չէ կարողա-
նում երեխայի մտաւորը զարգացնել, բա-

րդականի վրայ պիտի ազդէ կարևոր
միջոցներն ուսանելով, եթէ չգտնէ: Նոյն
իսկ քաղաքներում, ուր կենն առելի զար-
գացած է, առելի է չփուլած քաղաքա-
կրթություն հետ, մանուկների կրթու-
թեան համար մտածող կին չկայ: Մի-
ջին և հարուստ դասակարգերի կանայք
քաղաքակրթութեան լոկ կեղեն են իւ-
րացնում և յառաջդիմութիւնը հազուա-
տի և արդուարդի յաճախակի փոփո-
խութեան մեջ տեսնում: Հայ հարուստ
վաճառականը իւր դրամական հաշիւնե-
րից այն կողմը նայել չէ կամենում, իսկ
մանուկներին կրթող, դաստիարակող,
վատ օրինակները պահպանող մնում են
օտարազգի աղախինն ու խոհաբարը:

Եւ զարմանալու չէ, երբ մեր շուրջը
տեսնում ենք առհասարակ ամեն կող-
մից անտարբեր երեխաներ, որոնք
լինեց ինտելիգենտ են կոչում: Մեծ
քաղաքներում կրթուող երեխաները կար-
ծես մի-մի արկերներ են: Ամբողջ օրը
մնալով խոզուած բակերում ու սենակ-
ներում օտարազգի ծառաների և աղախի-
նների հսկողութեան տակ, նրանք շատ բա-
նից գոյն են մնում ամենալաւ հասկում,
նրանք իրենց գլխավորում երկրի մի
փոքրիկ շերտիկ են տեսնում միայն, կամ
ամպի մի փոքրիկ կտոր: Նրանք հեռու
են մնում երեխայութեան ամենաարդիւ-
նավորներից: Դաշտն ու օտարը, դա-
շտն ու անտառը, կարկաշտն առուա-
կը և զովաստն հովիտը—մի խօսքով
հրաշալի բնութիւնը իւր բազմազան ե-
րկրայինքով որոշ տեսակետից կրթում
է, անց կացում երեխային իւր բովից,
օրից յետոյ երեխան այդ հողի սեպհա-
կանութիւնն է դառնում, նրա վրայ ապ-
րոջ մարդկանց ժառանգը նրանց մա-
հից յետոյ: Իսկ քաղաքներում սրանից
և ոչ մէկ չկայ. երեխաները մտնում են
դպրոց, դուրս աշխարհի՝ բնութեան մասին
լսում են օտար լեզուով: Պատմաճանաչ-
ողական նրանց մտաշնչել չեն. նրանց օ-
տար է այն երկիրը, որ նրանց հայրն

նրեն է, օտար է այն ժողովուրդը, ո-
րին պատկանում են: Հետզհետէ լայնա-
նում է երեխայի մտաւոր հորիզոնը, բայց
մայրենի հողը, մայր երկրի մարդիկ այդ
հորիզոնի այն կողմն են, նրան գրեթէ
անտեսանելի: Այսպես հետզհետէ նա պոկ-
ւում է հայրենի երկրից այնպէս, ինչ-
պէս ցամաքի մի կտորը կտրուում է ծո-
վի ուժգին ալիքներից և կղզի դառ-
նում, կամ լուծւում ջրերի մէջ:

Ամառը բացում է. իրեն ապահով-
ուած գեղացու հարուստը հաւաքում է
ընտանիքը և փախում դէպի գոյատու-
ն վայրերը: Անշուշտ ամենից առաջ երե-
խաների համար է այդ ժամանակաւոր
գաղթը. բայց մեր են տանում նրանց—
մի այնպիսի տեղ, ուր կանայք ժողովու-
րդի հետ են: Եւ նրանք ինքնին ան-
ելի ահաբեկ է նախկին բնակութեան
տեղից, ուր նոյն խոշոր շինություններն
են, նոյն շուր հորիզոնը, նոյն պնդած
մարդիկ—կրկին իսկական բնութեան
բացակայութիւն: Ամեն երեկոյ հնչում է
երաժշտութեան ձայնը, որ չի աղուում
մանուկ օրտի վրայ, մինչդեռ նոյն սրը-
տին այնքան մօտիկ է բնութեան երկր-
գառան մայրնը, որնգի գալարուն ելն-
էջը, թռչունների ուռալի գեղգեղանքը,
անտառի մեղմ սոսափիւնը, կայտառ վը-
տակի կարկաշտը, հսկայ լեռան քնքոյշ
հովը: Ամառնոցում երեխան տեսնում
է պնդած տղամարդիկ և կանայք ի-
րենց շինում հաճախօտութիւններով,
մինչդեռ ամենից առաջ նա պէտք է
տեսնէր այն երկրի բնակիչներին, ուր
ծնուել-մեծացել են նրա հայրն ու մայ-
րը, տեսնէր որ բոլոր մարդիկ պնդած
չեն, որ կան հողի հետ կուտող ձեռքեր,
որոնց արդիւնքը հաց է տալիս թէ քա-
ղաքացուն և թէ իրեն՝ գիւղացուն: Փոք-
րիկ երեխան պէտք է իւր կողքին տես-
նի հասակակից գիւղացի երեխաներին
ցնցոտիներ մէջ. նա հետզհետէ պէտք
է տեսնէ պարտքի տակ հիմաւոր գեղ-
ջուկին վաշտառուի ճակերի մէջ սեղ-
մուած: Նրան պէտք է ցոյց տալ ծխից

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՐԵՐՈՒՄ

Տախտակի աւելցումներն ու փայտի թիփը.
գրանց գործադրութիւնը.—Ծննդականութեան
վիճակագրութիւնը: — Կեանքային դրութեան
առողջապահութիւնը:

Գովկաւոր հարուստ է անտառներով.
պէտք է սպասել, որ ժամանակով ան-
տառաբուծութիւնը մեր երկրի արդիւ-
նագործութեան գլխաւոր ճիւղերից մե-
կը դառնայ: Նոյն ևս անտառը երկրի
տնտեսութեան մէջ գեր է լաւագույն, բայց
այդ դերը դեռ շատ սահմանափակ է և
նեղ: Եւ հէնց այդ պատճառով էլ շատ
տեղերում անտառը կոտորում են անխա-
կերպով որպէս զի վարդապետի համար
պէտքական դարձնեն երկրի: Մեղ պա-
տահել է տեսնել բաւական ընդարձակ
տաքածութեամբ գետին տապալում
մատաղ ծառեր, որոնք կոտորուած են
միմիայն... տեղերներով ոչխարներ կե-
րակելու համար, մինչդեռ տեղը հո-
ղագործութեան համար պիտանացու
չպիտի լինի: Եւ այս բնական ոյժերի
անխախտ ոչնչացումը, ինչպէս նկատե-
ցինք, առաջանում է նրանից, որ տեղա-
կան ժողովուրդը չգիտէ անտառից օգ-
տուելու միջոցը և կարծում է, թէ ան-
տառը միայն վառելիքի համար է բուսնում:

Մինչդեռ առելի քաղաքակրթ իրկը-
նքում անտառի ամեն մի բերքը եկա-
մուտի աղբիւր է, ժողովրդի բարեկեցու-
թեան միջոց: Մի կողմ թողնելով ալ-
գիւնագործութեան բազմաթիւ ճիւղերը,
որ անտառն ընձեռում է ձեռներեց
մարդկանց, հէնց վեր տեսնենք ամենա-
հասարակ բարը—տախտակ հանելուց
յետոյ մնացած աւելցումները:

Տախտակ սեղանում էլ կտրում են,
հէնց միայն Թիֆլիսում քիչ չեն տախ-
տակ կտրելու գործարաններ թէ մեքե-
նական և թէ հասարակ, նահապետական
ձևով: Տախտակն ինքն ըստ ինքեան,
անշուշտ, արդիւնագործութեան մի նը-
շանաւոր արդիւնք է, բայց ինչ են լի-
նում փայտի այդ աւելցող կտորները,
որոնք իրեն տախտակ կարող չեն գոր-
ծադրուել, ինչ է լինում փայտի թիփը.
Մեծ մասամբ փչանում է:

Տախտակի աւելցումները գործ են
ածում վառելիքի համար: Բայց զբա-
նից կարելի է ի միջի այլոց պատրաս-
տել նաև փայտեղէն ժապաւէն կամ, ինչ-
պէս ասում են, բուրդ բարակ, նեղ և
բուսական երկար ժապաւէնի ձևով: Սյը
բուրդը գործ է գրելով որպէս շատ լաւ
միջոց կենդանիների տակ փռելու հա-
մար—դա ժամն է, փափուկ, տաք ու
մաքուր և, յարկից թիփն լինելով, 80
ֆ. բռնում է յարկի 100 ֆ.—ի տեղը:
Վիրտեմբերգում Մերքալի ձիու սեղա-
րանում գործ են ածում այդ նիւթը և

պուրը նստում է 7—9 կուպէկ, որ է-
թան է:

Այդ նիւթը գործ են ածում նաև ապ-
րանքներ պատելու համար, որ առելի
յարմար է, քան խոտը, դարմանը, թուղ
թը, որովհետև թիփն է և առաձգական:
Եւ այդ յատկութիւնների պատճառով
էլ դա գործ է ածում նաև կառելի նըս-
տանոցներն ու բարձրը լցնելու հա-
մար: Միևնոյն կերպով դա պիտանացու
է նաև զանազան գործիքների սրելու
համար և այդ կողմից իւրյատկութեամբ
պահան է միմիայն իսկական բրդից:

Ոչ նուազ պիտանացու է նաև փայտի
թիփը, որը մեզանում ասօցիւտ մի բան
է համարում և երեքմի գործ է ածում
միայն յատակ մաքրելու միջոցին: Մինչ-
դեռ գրանից կարելի է պատրաստել
տախտակ (3 մաս թիփի և մի մաս ցե-
մենա), աղիւս (3 մաս կիր, 1 մ. ցե-
մենա, 2 մ. աւաղ, 2 մ. թիփ), սուաղ (1 մ.
ցեմենա, 2 մ. կիր, 2 մ. թիփ և 5 մ. ա-
ւաղ), կտուրի ծածկ (25 կիլոգրամ
կուպը և 2 1/2 կ. ծծումբ հալեցնում են
ու մէջը խառնում կիր, իսկ սառչելուց
յետոյ նաև թիփ այնքան, որ մածուցիկ
լինի), վառելիք, փայտի ոգի, քացա-
րի թիփուտ և այլն և այլն:

Այն այն անպէտք նիւթերը, որոնցից
շատ պիտանացու և շահաւէտ արդիւնք
են ստանում:

Սովորաբար մենք զգուշանում և այ-

համարանքով ենք վերաբերում դէպի
այն սողունները (ճիւղ), որոնք ապրում
են գետին մէջ և երեքմի ձուկ որսալու
համար կենդանիներ վրայ ենք անց կաց-
նում: Մինչդեռ գետնի սողունները մեծ
օգուտ են տալիս երկրի պարարտացման:
Դարվիճը հետազոտութեամբ հաստատել
է, որ այդ սողունները կուլ են տալիս
հողը, որպէս զի մասամբ նրա միջից
առնեն իրենց պէտքական սնունդը և
մասամբ ստորերկրեայ անցքեր բանա-
ն: Հողը սողունի ստամոքսի մէջ մանրանում
է, ինչպէս և հանքային կտորները (սո-
ղունի ստամոքսի մկանները շատ ուժեղ
են) և բիմիական լուծման են ենթարկու-
ած առանձին թթուութեան շնորհիւ: Այս-
պիսով հանքային պինդ կտորներն ու
հողը դուրս են ածուծ երկրի երեսը և
հաստացնում հողի շերտը: Բայց որովհե-
տա յիշեալ թթուութեան շատ անհաս-
տատ լինելով շուտով լուծւում են, ուս-
տի և սողունները նոր ի նորոյ մասում
են այդ շերտերի մէջ ու իրենց գործը
շարունակում: Այդպիսով հողի վերին
շերտն Արգիլայում ամբողջապէս անց է
կենում սողունի մարմնի միջով: Եւ ո-
րովհետև սողունները, ինչպէս ասացինք,
իրենց համար անցքեր են շինում գետ-
նի մէջ, ուստի և այդ անցքերը շարու-
նակ քանդում են, հողը վիշուծ, նստում,
որով և կոշտ մասերն իրար չփոխելով
մտնանում են:

Արգիլն ամենքին համար էլ պարզ է,

թէ որքան մեծ նշանակութիւն ունի,
երբ հողը շարունակ տակն ու վրայ է
լինում, լոյսի և հողի արդեցութեան
ինքնարկում: Այդ պատճառով էլ Անգլիա-
յում խիստ հոգսի մէջ են ընկնում, երբ գա-
նազան պատճառներով այդ օգտակար սո-
ղունների կեանքը վտանգի ենթարկուե-
լով, ոչնչանում են: Այդպիսի դէպք պա-
տահեցաւ Անգլիայում 1897 թուին, երբ
սարսափելի փոթորիկ ժամանակ ծովի
ջուրն ափից դուրս գալով 20—25,000
հեկտար տեղ մածկել էր. շատ տեղ ջու-
րը 6—8 օր մնաց, մինչև որ ցամաքից,
և այդ պատճառով հողի մէջ աղային
բազմաթիւ ինքները 20 անգամ աւելա-
ցան, որը վատ ներգործութիւն ունե-
նելով բուսականութեան վրայ՝ առելի
վատ ներգործեց հողային ճիւղներին վը-
րայ, որոնք ծովային ջրից խուսափելու
համար երկրի երեսը դուրս գալով զոհ
էին գնացել ծովային թռչուններին:
Այդպիսի դժբաղդութիւն էր պատահել
նաև դարու սկզբում Լինկոլնում, և
անգլիացիները գիտեն, թէ ճշգրտ վնաս-
ակար հետևանքներ ունի դա: Ուստի
շատերը մտածում են մինչև անգամ ար-
հեստական միջոցներով բազմացնել այդ
օգտակար սողունները:

Ընդհանուր հաստատուած փաստ է,
որ Ֆրանսիայում ծննդականութիւնը քա-
նի գնում նուազում է մինչ այն աւաղի-
ճան, որ երկիրը են կրում, թէ մի քո-

հաւան առ
զկեստը
մերթ-ով,
ԴՈՒՌԷՆ
կարի զի
յայսպիկ
նաւ կան
ծննդկան
ով ներ
տուն և
տաշնդհ
նում ու
զին, որ
ժամ չի
շողից
Բ Ղ Բ
ԹՈՓՏ
յուլիսի-
նախիչկ
հաղին բ
ղաքային
առ չեն
խելու օ
րի նախ
հոնքը պ
րի շրջա
և զշտա
է տեսնե
խալթիւ
ճամտու
Աճօր
չի առն
բերելու
թէ այդ
խկ չապ
է հարկ
այդ ժա
անցնու
նա չի
զեւեսա
րի տար
բասա է
թէ ուր
հողի մ
զիւղաց
ուրիշի
ինքն է
զին կ
նրան
ունենա
կըմտա
և այդ
զնում
պէտք
նոյն գ
է ապ
լաւը և
չնիւր
միւս օ
ղային
զեւեսա
ստանա
ցօրեն,
լաւ գ
հասուն
համար
տը մի
խկ
նը մ
հերկել
Այստե
տարին
երը զ
նախի
Այդ
ցին պ
ըը պ
ամսու
տոկոս
կըլինի
տին ս
բող կ
կնեքո
լով հ
ըի ձե
ինշօր
ցիք տ

հուն տարեդարձի առթիւ: Հոգեհան-
գիտը վերջացաւ բառաձայն «շար-
մեր»-ով, ժամը 1 ին:

ԴՈՒՅԵԹԻՑ.—Մօտակայ Կորեան թը-
կարի գիւղում այս օրերս պատահեց
այսպիսի մի դժբաղդ դէպք. տգէտ պա-
ռա կանանցից մէկը տեսնելով որ իւր
ծննդկան անհոգի ընտանիքն է յօղացա-
ւով ներս է տանում նրան թոնդա-
տուն և առաջից թոնդերի վրայ գցած
տաշնդարին վանդակի վրայ պառկեց-
նում ու ամբողջովին ծածկում հիւան-
դին, որպէս զի պընի ցաւերէն: Գէտ
ժամ չանցած, խորհ հիւանդը, թոնդերի
չորհից խեղդուելով, աւանդում է հոգին:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԹՈՓՏԻ (Նոր-Նախիջևանի գաւառ), 28
յուլիսի.—Հեռու է այն օրը, երբ Նոր-
Նախիջևանի շրջակայ հինգ գիւղերից ա-
հաղին բազմութիւն կը հաւաքուին քա-
ղաքային վարչութեան տան դրանը. հե-
ռու չեն քաղաքի հողերը անտառով ծա-
խելու օրերը: Սովորութեամբ ամեն տա-
րի Նախիջևանից անտառի են գնում ի-
րենց պտուկանած վարձակահոգիները: Այդ
հողերը յարմար են գնելու միայն քաղա-
քի շրջակայ հինգ հայ գիւղերի համար
և մշտապէս նրանք են գնողը: Բայց պէտք
է տեսնել թէ ինչպէս Նախիջևանից ուրա-
խութեամբ օգտուում են գիւղացիները կա-
ճատութիւնից և անհետապահութիւնից:

Անտառի ժամանակ գիւղացին հաշուի
չի առնում ոչինչ, նա եկել է հող ձեռք
բերելու ինչպէս եկեց. նրա դարձը չէ,
թէ այդ հողից չպէտք է օգտուի նոյն
իսկ չափաւոր առատ տարին. նրան հող
է հարկաւոր, մնացած չարն ու բարին
այդ ժամանակ նրա մտքով իսկ չի
անցնում. և հաւաք է պատճառը, որ
նա չի խնայում տալ ըստ ընտելի մի
գետեհատին (2400 ըստ. սաթէն) հողից
մի տարի օգտուելու համար, նա պատ-
րաստ է նոյն իսկ աւելի տալ, որ չի ինչ
թէ ուրիշներն առնեն և ինքն առանց
հողի մնայ: Պատահում են դէպքեր, որ
գիւղացին իւր տուած գնի վրայ, առանց
ուրիշի անկացնելուն, մի քանի անգամ
ինքն է դարձնում անկացնում և ծիծա-
ղից կարողում անորոշ նշանակողներին:
Նրան գիտեցնելու այդ տեղ միայն հող
ունենալն է. հաշուի մասին յետոյ
կըմտածուի: Բայց հետաքրքրական է
և այդ հաշիւը. գինքը նա գետեհատինը
գնում է 20 ը., մէկ գետեհատինի մէջ
պէտք է սերմանէ 10 ըուրլու ցորեն,
նոյն գետեհատինը հնձելու համար պէտք
է տալ ամենաքիչը 10 ըուրլի. այդ ըու-
րլը լինում է 40 ըուրլի. էլ հաշուի
չենք առնում այդ ցանքի համար եղած
միւս ծախսերը: Ինչ է ստանում գիւ-
ղացին այդ քառասուն ըուրլի արժեքով
գետեհատինից. գինքը միջակ տարին
ստանայ այդ գետեհատինից 5 չնափեւտ
ցորեն, որի արժեքը ինքնը 40 ըուր-
լուց դէնը չի անցնիլ: Հանելով այդ քա-
ռասուն (40) ըուրլին նոյն գետեհատինի
համար արած նոյնքան ծախսից, օգու-
տը մնում է միայն մի կոր գործ:

Իսկ գիւղացու դառն աշխատանքն
նր մնաց. ինչ արժէ մէկ գետեհատինը
հերկելը, սերմանելը, կրելը և կաշնելը:
Այստեղ մենք ի նկատի առանք միջակ
տարին. իսկ ինչ կըլինի այն տարիները,
երբ գետեհատինից ստացուի միայն 2
չնափեւտ ցորեն:

Այդպիսի տարիներն անշուշտ գիւղա-
ցին պիտի մաշէ հարուստ աղաների դու-
ռը պարտք վերցնելով և մի կամ երկու
ամսուայ համար 100 ըուրլուն 10 ըուրլի
սովորական վճարելով: Այս բոլորի հետեւանք
կըլինի այն, որ գիւղացին ընկնելով յի-
տին աղքատութեան մէջ այլևս անկա-
րող կըլինի գնիլ այդ հողն այդպիսի մեծ
գնեքով, որով գնողները թիւը կը ճանաչու-
նով հողը կանցնի մի քանի հարուստնե-
րի ձեռքը, բայց ի հարկէ ոչ այն գնով,
ինչոր այժմ է. այն ժամանակ Նախիջևան-
ցիք ստիպուած կըլինին այդ միևնոյն հո-

ղերը տալ կէս և աւելի պակաս գնեքով,
որովհետեւ բացի հայ գիւղերից ոչ որի
յարմար չէ գնիլ այդ հողերը: Բայց ինչու
օպտակ այդ օրին, ինչու չհշտեակել հո-
ղերին չափաւոր և որոշ գներ. ասեմք
թէ այժմ մեծ բաւականութեամբ համ-
բույն են նրանք գիւղացուց ստա-
ցած ոսկիները. բայց ինչի է նման այդ
բաւականութիւնը. նման չէ արդեօք ար-
բեցողութիւնից ստացած բաւականու-
թեան, որ յետոյ թմբուցի ինչ և թուր-
թիւն է միայն պատճառում: Բայց ինչ
ենք ասում. ինչու չօգտուել այդ մոգոց-
ներն և իւրօր գիւղացիներ (այդպէս են
անուանում քաղաքացիք գիւղացոց) իւ-
րից, ինչու չբաժնի նրանց իւրը միշտ
չոր ոսկին հասնելը: Ասեմք թէ նախի-
ջևանից դեռ անբոստով ունին գիւղա-
ցիները ստացած իւրից իւրօրութիւն
պատրաստել և ուտել, իսկ գիւղացիք
ինչու չպէտք է մտածեն իրենց մասին.
ինչ վստա կունենան, եթէ հինգ գիւղ
այսմանաւորուն միմեանց հետ և գնեն
բոլոր հողը չափաւոր գնով և ոչ թէ մի-
մեանց չգրու գին բարձրացնեն: Չի ինչ
վստեմում են, թէ յետոյ անկարելի կը-
լինի բաժանիլ այդ հողը գիւղացիներին մէջ:
22 որ կարելի է այդպէս առնելուց յետոյ
նոյնպէս անտառի գնել, որից ստացուած
օգուտը միայն իրենց՝ գիւղացիներին մնա-
լով, ինքնընտրեան հողն արժան գնած
կըլինին: Ժամանակ է, վերջապէս, լուրջ
ուշադրութիւն դարձնելու այդ հանգա-
մանքի վրայ:

Հողագործ

ՆԱՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՒՄ

(Նոր-Գար-ի թղթակցութիւն)

ԹԵՆԻՍ, 26 յուլիսի.—Սխալ պիտի
լինէր հաւատալ, թէ Պարսկաստանը իւր
քաղաքական վիճակին անտարբեր և քը-
նած է: Անցեալ տարուան նշանակաւոր
փոխառութիւնը միանգամայն բացեց
պարսիկ քաղաքականութեան և ինտելի-
գնան դասակարգի աշխարհ և բաւական
տրամունջները—թէ և սրբորած — տեղի
տուեց. Սակայն, այսօր, երբ տարա-
ծուեց այն լուրը, թէ մի նոր փոխառու-
թեան մտադրութիւն կայ, ամբողջ
Պարսկաստանը, մասնաւոր չի հիշարմ
մայրաքաղաքը շտեմարտած իրաւանքի մասն
մէջ ընկաւ. ծածուկ ժողովներ, թուր-
քիկ թերթեր և սպանական նամակ-
ներ... համատարած դժգոհութիւն ներ-
կայ կառավարութեան դէմ և այլն և
այլն: Այնպէս որ արդէն 15 օր է, որ
չորս անգամ և ամեն անգամ առաւել
քան 500 օրինակ ռազմազամին և ներ-
կայ կառավարութիւնն ամբաստանող ձե-
նակը թուրքիկ թերթեր են ցորել
քաղաքի մէջ, որոնց ամեն մէկից մի օ-
րինակ էլ, յայտնի չէ թէ ինչ հրաշ-
քով, դրուած է եղել նորին մեծու-
թիւն շահի սեղանի վրայ: Տիրեալ սպա-
նակից և ամբաստանող թղթերի համա-
ռօտ պարունակութիւնն հետեւեալն է:
Դժուար է պարսիկներին համար տեսնել
թէ ինչպէս իրենց առաջին միլիտար
ստորաբաժանը փոխառութեան անուան
տակ հայերէնը ծախում է օտարներին
անդարձ պայմաններով: Հիմա էլ ցան-
կանում է մի նոր փոխառութեամբ դժ-
բաղդութեան պակասը լրացնել: Փո-
խառութիւն անելով միմիտը-նախագա-
հը չէ թէ ցանկանում է իւր հայերէնը
դժուարութիւնները ազատել, այլ նա
այդ քաղաքական վաճառականութեան
մէջ ունի իւր մասնաւոր շահերը: Երկրի
արդիւնքը աղբիւրները գալիս և ուղղա-
կի թափում են ստորագրած գրպանը,
ինչպէս սաքսային և ելմտից հաստա-
տուն աղբիւրները և այլն: «Ուտի», մենք
որ բացի հայերէնաթիւթիւնից և յաւ-
գանքից դէպի մեր նախնաց գահը ո-
չինչ չենք ուղղում տեսնել, մեզ պարտք
ենք համարում մեր հայերէնը դաւա-
ճանների ձերաններից ազատելու և մեր
վնասփառ ինքնակալին արժանացնելու
համար հրապարակ հանել հայերէնի
թշուառութեան մէջ իրենց երջանկու-

թիւնն ու շահը փնտրողներ իսկական
պատկերը:

Այս բանն այնպիսի իրարանցում է
գցել մայրաքաղաքի մէջ, որ տեսնուած
չէ, ձայն և պալատականներ խոտ
յուրուած՝ այդ թղթերի հեղինակին կամ
հեղինակներին գտնելու ոչ մի ջանք չեն
խնայում: Ձայն առնալիս և ինքնագիր
մի հրամանով խոտի պատուիրի է տե-
ղական քաղաքական այս գաղափարը
բացելու: Միւս կողմից էլ սաղաքագրած
իւր անձնական ջանքերն այդ մասին չի
խնայում և մինչև անգամ խոտացել է
5000 թիւմէն (10,000 ըուրլի) ընծայ
տալ նրան, ով այդ թղթերի հեղինակը
ցոյց տայ: Այս ամենի հետեւանքն այն է,
որ քաղաքս հազարաւոր վաճառուած
լրտեսներով և գաղանի ոստիկաններով
լցուած է, մարդ իւր անից դուրս գա-
լով ինչ իրեն ապահով չի գտնում, քա-
նի որ ամառաւարտ տեսնում է, թէ քա-
նի աշքեր են հսկում իրեն և հետեւում
իւր ամեն մի քայլին:

Այս մասին լուս և սարսփահար ժո-
ղովուրդը տարբեր կարծիքներ է յայտ-
նում. օրինակ՝ ամառը այն կարծիքն
են, թէ այդպիսի մի յանդուգն ձեռնարկ
հասարակ դասին պատկանող մարդի
գործ չէ, քանի որ նա և ոչ մի կերպով
ճանապարհ չպիտի գտնէ շահի սեղանի
վրայ այդպիսի թղթեր գնելու, այն էլ
նչ թէ միայն սէկ, այլ շուրս անգամ.
այդպիսի բան չի կարող պատահել ոչ
մի կերպ, եթէ ոչ շահին չընկալաւոր
բարձր շրջանի ձեռնուածութեամբ. իսկ
ունեք, պարսից քաղաքականութեան
լու ծանօթ լինելով, այն միտքն են
յայտնում, որ այս բոլոր խաղերի մէջ
իւր դերն է խաղում անգլիական կառա-
վարութիւնը, ի վրէժնալուծութիւն «Ռե-
փր» խնդրի խափանման:

Անգլիացիք, զբաղուած լինելով մեծ
ու փոքր պատերազմներով, միանգամայն
կորցրել են վերջերս Պարսկաստանում
ձեռք բերած իրենց կարեւոր ազդեցու-
թիւնը: Մենք հետևում ենք օրի վրայ
առաջ է գնում Պարսկաստանում հակա-
յական քայլերով և սպանուած է միան-
գամայն չէջքաքայնելու անգլիական ազ-
դեցութիւնը: Այս բանն, ի հարկէ, դիւ-
ր չի գալիս անգլիացիներին, մասնաւոր
որ Պարսից ծոցը, հակառակ անգլո-
հնդկական քաղաքականութեան, իւր
գուններ բացել է ռուսաց առաջ նրանց
պատերազմական նաւերին տալով «ս-
խակայան» անուան տակ կարեւոր տե-
ղք: Քաղաքական այս պարտութիւնը
կուր տալ չէլքարողանալով, անգլիական
գործակալները ընկալաւորաբար հանդիսա-
ւորելով միայն, մասնաւոր որ «Ռեփր»
խափանումից իրենց ստացած վերջեր
դեռ չեն բուժուել: Ուտի նրանք ռուսաց
շահերի դէմ և ոչ մի ինտրիգ չեն խնա-
յում, նոյն իսկ եթէ այդ նպատակին դո-
հուին հարկաւոր սաղաքագրանք:

Վերջերս, անգլիացոց տեղիս դեսպա-
նը պարտաւ չմնալու և իւր նախորդի
վրայ եղած ամբաստանութիւնն աւելի
ևս հաստատելու համար նրա նախորդը
վերջին փոխառութեան պատճառով էր
որ յետ կանչուեց) Մոհամմադէի ճանա-
պարհը մինչև Երալ ընկնելով՝ շահից
արտօնութիւն ստացաւ այդ ճանապարհը
նորոգելու: Այդ նպատակով իսկ արդէն
մի քանի անգլիացի ինժեներներ են ե-
կել: Բացի դրանից պարսիկ կառավա-
րութիւնից նա ստացաւ հարաւային
Պարսկաստանի բոլոր նախաձեռնների
շահագործութեան կոնսեսիօնը:

Այսօր պարսիկ ժողովուրդն ինքն ի-
րեն խաղաղ է գտնում օտարների
խնդիրները ձեռքում և ողբում է իւր
վնասը. երեկուան թմբած և անգլայ
պարսիկն այսօր քննադատում է դէպ-
քերն և իրողութիւնները, և այստեղից է
ծագում ներկայ շարժումը:

Մատուց

ԳԱՂԱԿԱՆ

ՓԲԱՆՁԵՍԿՈՂ ԳՐԱՐԱՐ

Յուլիսի 28-ին նկատուում մեռաւ

տանկինները: Գարի ամենախոշոր
մարդկանցից մէկը—Ֆրանչեսկո Կրիսպին,
որի երկարամայ գործունէութեան սկիզբը
որքան փառաւոր էր, այնքան վերջը—ան-
փառունակ:

Նա ծնունց Ռիբերտի (Ֆրիշնտի
գաւառ) 1819 թուին, վերջացրեց իրաւա-
գիտական ֆակուլտետը Պաւերմոյում և
նոյն տեղում զբաղւում էր փաստաբա-
նութեամբ: Նրա գործունէութեան փա-
ռաւոր շրջանն սկսում է 1848 թուից,
երբ Պաւերմոյում սկսուեց նշանաւոր ա-
պստամբութիւնը: Նրա բոլոր մտածողու-
թիւնն ու երիտասարդական եռանդն
ուղղուած էին հեղափոխական արքայա-
կան տոհմը գահալքած անելուն, մի տոհմ,
որ բանտերը լցնում էր ժամանակակից
ամենալուս մարդկանցով և երկրը 1998
էր կախաղաններով: Թէ պարսկական
է թէ իւր հիմնած «L'Apostolato»
լրագիր մէջ նա ջնքմբօքն պաշտպանում
էր Մաճինիի հայեաքները, ռեֆորմներ
էր պահանջում, պահանջում էր, որ դաւա-
նութիւնները հաւատարեցնուին, երկուտ-
ներն արտաքսուին, ֆէօդալական տի-
րապետութիւնները բաժանուին աղքատ
գաւառակարգին, հիմնուի քաղաքացիական
գաւառակարգ, Բուրբոններն արտաքսուին:
Այս բոլոր բաների, հարկէ, չէին կարող
անկատարել անցնել, և երիտասարդ յե-
ղափոխականն արտաքսուեց երկրի սահ-
մաններից: Այդ ժամանակից սկսած Կրիս-
պին թափառական կեանք էր վարում.

ապրում էր մերթ Պարիզում, մերթ Լոն-
դոնում, ամեն տեղ ազդեցիկ անելով
իւր հայրենիքում կատարուող բոնու-
թիւնների դէմ: Նա իրեն իրեն դաւա-
դէր էր անուանում: Այսպէս յետագայում,
Վիկտոր-Էմմանուէլի օրով ներքին գոր-
ծերի միմիտը եղած միջոցին, նա ա-
սաց. «Մեր դարն ունէր երեք դաւադիր
միայն, որոնք արժանի էին այդ ա-
նուան — Մաճինին, Նապոլէոն III-ը և
ես»: Մինչև անգամ աւելի ուշ, միմիտ-
տը նախագահ եղած միջոցին, երբ
այցելել էր Բիսմարկին Փրիզի խորհու-
հում, նկատել էր կատաղով. «Փրիզ-
րի խորհուրդում մենք դաւադրութիւն սար-
քեցինք խաղաղութեան օգտին»: Նեա-
պոլից արտաքսուելուց յետոյ, քաղցած
չտեսնելու համար նա մանր ծառայողի
պաշտոն ձեռք բերեց Պարիզի բանկե-
րի մէկում և միևնոյն ժամանակ խղու-
ներ էր աւանդում: Երբ Նապոլէոն III-ի
կեանքի դէմ Օբսիդին սպանութեան
փորձ կատարեց, Կրիսպին արտաքսուեց
Պարիզից, թէ և նա մասնակից չէր այդ
փորձին: Նա փախաւ Լոնդոն Մաճինու
մօտ, բայց չուտով բաժանուեց նրանից,
որովհետեւ Մաճինու նպատակն իտալիան
հասարակականական դարձնելն էր, իսկ
նրա ցնորը միացեալ իտալիայի մասին
էր: Կրիսպին այդ նպատակով մշակեց
Սիցիլիայի վրայ գործունէիք արշաւանքի
ծրագիրը, որն իրագործեց Գարիբալդին:
Առանց Սիցիլիայի նուաճման, իտալիայի
միութիւնը միայն ցնորը կը մնար: Բուր-
բոնները տոհմն ընկաւ: Միացեալ իտա-
լիան կատարուած իրողութիւն դարձաւ:
Այդ ժամանակից սկսում է Կրիսպին
գործունէութեան երկրորդ շրջանը: 1861
թուին իտալական պատգամաւորների
ժողովի անդամ դառնալով, սկզբում նա
պատկանում էր ծայրագոյն ձախին, բայց
յետոյ կտմաց-կտմաց անցաւ միագի-
տական - սահմանադրականների կողմը:
1876 թուին Կրիսպին ընտրուեց պատ-
գամաւորների ժողովի նախագահ և մի տա-
րուց յետոյ այնպիսի կրողական արքուն-
իքները: Իտալիա վերադառնալուց և ի-
կոտորայի անկումից յետոյ ստացաւ ներ-
քին գործերի միմիտը պաշտօնը, բայց
հետեւալ տարին ստիպուած էր հրաժա-
րական տալ այն պատճառով, որ նրան
մեղադրում էին, թէ երկու կիւն է պա-
հում: Թէ և նա արդարացաւ, բայց մի-
միտը պաշտօնը վերստանձնեց տասը
տարուց յետոյ միայն (1887 թուին ապ-
րիլին), իսկ Դեպարտիսի մահից երեք
ամիս յետոյ դարձաւ միմիտը-նախա-
գահ և արտաքին գործերի միմիտը:

Այս պաշտօններում նրա կատարած ա-
մենախոշոր գործն եղաւ եռապետական
գաշնակցութիւնը, որը գոյութիւն ունի
մինչև օրս էլ, շնայելով որ իտալիայում
գորեղ կուսակցութիւն կայ այդ գաշնակ-
ցութեան դէմ: 1891 թ. Կրիսպին յան-
կարձ պաշտօնակն եղաւ, վերաւարելով
աշխարհի պատգամաւորներին: Սակայն
երկու տարուց յետոյ միմիտը թեան
գլուխ անցաւ և այդ պաշտօնում մնաց
մինչև 1896 թու: Այդ ժամանակամի-
ջոցում նա ջնքմ կուսակցից էր միագի-
տական իշխանութեան, որ առաջ մեղ-
ժում էր, և այդ ժամանակից ի վեր ի-
տալիայի քաղաքական կեանքը կերթո-
նացած էր Կրիսպին և միագիտութեան
հակառակորդների միջև տեղի ունեցող
կռուի մէջ: Կրիսպին դիմում էր յետա-
դիմական միջոցների, ճնշում էր մամուլի
ազատութիւնը, փախում էր բանուորա-
կան միութիւնները և այլն: Միմիտը
մից առաջացած գեֆեցիտը ծածկելու
համար բարձրացնում էր տուրքերն ու
մարտերը, վայելելով հումբեր թաղա-
ւորի կատարեալ վստահութիւնը, երկրը
կառավարում էր բրեւ գիւտաւոր: Իտա-
լական գործերի հարեւտանում կրած
ջարդն ստիպեց Կրիսպին հրաժարական
տալ և այդ ժամանակից նրա քաղաքա-
կան գերը վերջացաւ:

ԹԻՒՐԻՒՄ

«Moniteur Ottoman»-ին գրում են
Կ. Պոլսից, որ պ. Զինովինին տուած
վերջին ունկնդրութեան ժամանակ ռու-
սաց դեսպանը պահանջում էր խաղաղեց-
նել Մակեդոնիայի բրիտանականներին և
գաղաքացիներն նրանց դէմ եղած հալա-
ծանքները: Սուլթանը, չփոխաւած նրա
վճռական տոնից, պատասխանեց. «Ես
ինչ անեմ, երբ վալիները չեն լուծ ինձ
և չեն կատարում իմ հրամանները»: Գ.
Զինովինն առաքեց. «Հանգամանքն
ոտոմանաթիւրով Սոմանեան կայսրու-
թեան պատմութիւնը, ես չգտայ մի ու-
րիշ սուլթան, որի կամքն այնքան սրբու-
թեամբ յարգուէր և որի հրամաններն
իւր հաւատարիմ ծառաներն, այնքան
ճշմարտութեամբ կատարէին, որքան
ձեռք մեծութեան»: Ռուս գիւտագէտի
խօսքերն այնպիսի ձև ունէին, որ շատ
թուրքեր կարող էին նրա ասածը հա-
ճոյախօսութիւն ընդունել սուլթանի
հասցէին, բայց ինքն Արդու-Համիդը չա-
փազանց նուրբ ըմբռնողութիւն ու-
նի, որպէսզի չհասկնայ, որ պ. Զինով-
ինի պատասխանի իմաստը հետեւեալն
էր. «Եթէ վալիները թոյլ են տալիս
կամայականութիւն և բռնութիւններ
գործել բրիտանականների վրայ, ապա այդ
բանը նրանք անում են միմիայն իրենց
փաղեխահի հրամանները ճշտի կատա-
րելով»:

Յուլիսի 29-ին Սոֆիայում բացուեց
մակեդոնական կոնգրեսը, որը պիտի
տեղէ 5—6 օր: Գոնգրեսի նպատակն է
նոր կոմիտեի ընտրել և քննել այն մի-
ջոցները, որոնց օգնութեամբ հետագայ
լինի Մակեդոնիայի ազատութիւնը թըր-
քական տիրապետութիւնից միջազգային
ներկայ պայմաններում:

ՀԱՐԱՆԱՅԻՆ ԱՓՈՐԿ

Բոէր աղբիւրից «Ind. Belges»-ին հա-
ղորդում են, թէ մինչդեռ անգլիացիներն
իրենց դրամած քաղաքներում ունշա-
ցրել են հասարակապետական մէլիտան-
քը և յուշարձաններից շնչել են «Eend-
racht maakt macht» (միութեան մէջ է
ոյժը) խօսքերը, բոէրները մօտեցնել են
Պարտուրային, որն այժմ շրջապատել են
և սպանում են կատարեալ պաշարման
ենթարկել: Բելգիացի մօտ անգլիական
երեք զօրաբաժին պարտութիւն են կրել
և գրեթէ ամբողջովին ունշաքրած են:
Միլիտարը նորից բռնուած է բոէրնե-

Доз. пенаурою Тифлисъ, 1901 г августъ 1-го дня *Щириънъ П. П. Чхвердъ* Типографія А. И. Петрова, Голов. пр., № 12 Телефонъ № 387